

8130

Handwritten signature or mark at the top center.

وَأَنْتَ يَا قَائِلَ الْقَمِينِ لَا تَبْرَأَ مِنْهُ هِيَ لِعِظَةِ رَبِّي لَا تَشْرِكُ بِهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

کشف المانیہ

پند میرزا جوں لفرزند محزون

از

نتائج افکار ملومی نجف علی خان اتالیق علیحضرت

امیر امان اللہ خان غازی خلد اللہ ملکہ

(ووظیفہ خول علیحضرت ملکہ)

Vertical text on the right margin.

Collection of Prof. Muhammad Iqbal Mujaddidi
Preserved in Punjab University Library.

پروفیسر محمد اقبال مجددی کا مجموعہ
پنجاب یونیورسٹی لائبریری میں محفوظ شدہ

تہذیب نامہ

جلوس مہمنیت مانوس علیحضرت امیرن امان اللہ خان

غازی خلد اللہ ملکہ کہ در زندان کابل فوش

بخوانی عالی حضرت ممدوح فرستادہ شد

ایماند زندہ شاہ کشور آرا	کہ با داجنت الماواش ماوا
سراج طلت و بین گیگانہ	کہ شد تیر شہادت رانشانہ
جواری لطف حق باوا مقامش	بہ نیکی زندہ باوا نیک نامش
ایا اے زاوہ عصمت مابے	جناب حضرت علیا خطابے

نئے خاتون کہ عفت شدنھا بش
 زویدار تو چشمش باد پر نور
 مبادا سایہ اش کم از سر تو
 مطیعش باش اے عالم مطیعت
 مبارک بادت اے ظل الہی
 نئے بخت ہمایون خرمساں
 رعیت پرورے لشکر نوازے
 سلیم و بربار و باجستل
 بہ اندر اور عایا مہربانے
 شہے کش اُمّہم شوری ست بہر
 طریق حضرت فاروق و عثمان رض
 شہے کش باب عالی بہت مفتوح
 شہے کش ہر گداوار و رسائی
 شہے کو داد ایتام و اراہل

صیانت مقنع و عصمت حجابش
 روانش تازہ و دل باد مسرور
 دعائش بادیا رویا و رتو
 برش فرماں اباشان رفیعت
 بر غم دشمنانت تاج شاہی
 کہ دادش پادشاہے چوتویزواں
 زبس بیچارگان را چارہ سازے
 بری از شیوہ جاہ و تجمل
 نکو طینت نکو محضر جو آنے
 براہ سنت صدیق اکبر رض
 علی شیر خدا و شاہ مرداں
 پئے ہر داد خواہ زار و مجروح
 ز بہر عرض در دربار شاہی
 وہد بہر حسد با لطف شامل

شہے کو حاجب و دربان ندارد
 شہے کو صاحبِ خلقِ جمیل است
 شہے کو غیرِ قلتِ راست سماعی
 شہے کو روز و شبِ مصروفِ کار است
 شہے کو صیدِ دلہائے رعیت
 چہ سود از صیدِ آہوتے رمیدہ
 کسے کو کعبہٴ دلِ راعمارت
 بنائے کعبہٴ تعمیرِ خلیل است
 شہے کو اہلِ نورستانِ تمامی
 ہمہ را از کرمِ آزادست مود
 غلامانِ را بہ حریتِ سرفراز
 بلے ہر کس کہ در تقویٰ است فضل
 روئل است آنکہ عاواش ز مہم است
 ای شاہِ جوانِ نختِ جوانِ سال
 کہ عرضِ خویش ہر عرض گزارد
 ز حقِ مہرِ مستبدِ اجبرِ عزیز است
 چنان کہ بہر رمدہ خویش راعی
 نہ فارغ بہر تفسیح و شکار است
 کند باوانہٴ لطف و مروت
 عجب صید است دلہائے گزیدہ
 کند با شد سزاوار اہارت
 مگر دلِ منزلِ ربِّ جمیل است
 بشت از جہِ شانِ داغِ غلامی
 بلطفِ خاصِ خود و شاد و شاد مود
 نمود و بانجابت کرد و مساز
 بودا کرم بہ زورِ ربِّ اکمل
 شریف است آنکہ اخلاقیش کریم است
 الہی در جہانِ باشی باقبال

چو در عهد شہر سدا شیان
 ہمہ گشتی تو اندر کوی بازار
 کہ تا جو یا شومی ز احوال مردم
 کسے از پاسبانانت بازار
 شنیدی زو بے سب و شتم را
 ہے برداشتی حرف در شتمش
 بریں بیداری ات صد آفریں باد
 اسیراں ربار ما کردی ز زنداں
 دعائے بندیاں پذیرفت باری
 تو شکر نعمت باری ادا کن
 خصوص از بندیاں کہ نہ وزار
 ز زندانم الے برج شمالی
 میان ما و تو بعدے عجیب است
 شنوا ز داعی مخلص نصیحت

بدستت بد عنانِ حکمرانی
 بہ تبدیل لباس اندر شب تار
 ز بہر حفظ جان و مال مردم
 مزاحم گر شدے در حین رفتار
 ولیکن ناپسندیدی ستم را
 سپس دومی دو مشت زربہ شمش
 نصیر و ناصرت جاں فریں باد
 شدت کسے دعا گو و ثنا خواں
 عطا انت کرد تاج شہر باری
 اسیراں را بلطف خود رما کن
 حق ہمسائگاں اول نگہ دار
 بود و صد قدم تا بالعباسالی
 ز قصر کلبہ احزاں قریب است
 کہ شہ باشد شجر بخش رعیت

مدحتے را کہ بخش استوار است
 رعیت گلہ و تو گلہ بانی
 ز خوس بدسگال و گرگ خونخوار
 رعاست کن شہا حق رعایا
 تو سلطانی حق دہقان ادا کن
 بجاں کوش از پئے بہبود ملت
 پئے ملت ز بہر خیر خواہی
 رواج علم وہ در کشور خویش
 کہ این دور است دور علم و حکمت
 بہ امصار و قرار وہم بہ دیہات
 بود تعلیم بر وفق طب ساج
 بہر شاہ و گدا باید نصیبے
 کہ تا ہر کس ز اشرف و اراذل
 بداند ہر کس از احکام و اور

چہ غم از باد تند روزگار است
 بجا آور بجاں فرض شبانی
 بحکمت گلہ خود را نگہدار
 بری کن ذمہ خود از بر ایا
 تو شاہی مرحمت بر ہر گدا کن
 کہ ملت بہت تکیہ گاہ دولت
 رفیقت با و تو نسیت الہی
 اباحسن مساعی پیش از پیش
 بحکمت تکیہ دار و ملک دولت
 شو و تعلیم و تدریس کمالات
 ز علم و حکمت و فن و صنائع
 رسد از حسن تعلیم بسببے
 کند در علم و فن طی منازل
 حقوق بندہ وہم بشدہ پرور

ز افراد رعایا پسر بشد را
 شناسد دوست را از دشمن خویش
 عدو را نشد و بیچاره و خوار
 ترقی مائے عالم را بداند
 بداند چیست اسباب ترقی
 چرا اسلام در هر جا غریب است
 چرا بے بهره اند از اختراعات
 خراں را طوق زین سبب کردن
 چرا بلبل به گل نغمه سرا نیست
 چرا شد آتشیاں ویراں بهارا
 چرا کبک درمی رانیت رفتار
 چرا کفار را بهره زبیر است
 چرا کفار را شهید است در جام
 مسلمان را چرا در کیسه زر نیست

بود احساس خیر قوم و شر را
 تواند کرد فرقی نوش از نمش
 به افسونش مگر دو عرّه ز بهار
 قدوم سعی در میدان بماند
 تنزل بر چه علتهاست مبنی
 چرا سلم ز دولت بے نصیب است
 مسلمانان ز ایجادات و صناعات
 ز پالاں اسپ را مجروح شده تن
 چرا طوطی به گلشن در نوا نیست
 چرا ناز است بوم بد افتادار
 چرا زارغ سینه ناز و بکسار
 چرا حال مسلمانان بجز است
 چرا بس تلخ کام اند اهل اسلام
 چرا بر سفره اش مشتے شکر نیست

چرا کفار را صید است در دام
 عدو اللہ زویا بش لباس است
 چرا قصر سجی از رخام است
 بعلم آمد مدار کا مرانی
 ہراں تو میکہ در علمش قدم پیش
 دیارش را بود گو قرب کم
 بگو تم فی المثل جاپان و المان
 بعلم و فن نظیر شاں فقید است
 بعلم و حکمت و تدبیر لاریب
 بحکمت میں زندگی تیغ مسلم را
 بحکمت زو چنان کارے برآید
 بحکمت گو ہراز کاں سے برآید
 بحکمت سنگ گروا بمینہ
 بہرین فی الحال در دور زمانہ

مسلمان را چرا آبونش درام
 محبت اللہ قمیصش از پلاس است
 مسلمان را امرے از خشت خام است
 بخت علم لطف زندگانی
 بود میداں برد از دشمن خویش
 بود کفیش دو صدرہ بیش از کم
 بوست نیست زائد از خراسان
 عدیل شاں بہ صنعت نا پدید است
 کند کار یکہ کوئی آمد از غیب
 برد از مدعی تاج و علم را
 کہ از صد شکر جہرا رناید
 بحکمت در زعمان سے برآید
 ز خاک آید بروں گنج دینہ
 کہ تیر حکمت آمد بر نشانہ

تتیم و برق و گیس ایجاد علم است
بسم این آدم خاک چہا کرد
بہ بحر علم و حکمت چوں ثنا کرد
گئے گشتی موت را بنا کرد

تتیم - تار پیدو - سب مران
غرض عالم بدینا شاد کام است
معاشرت را اصلاح مبنی است بر علم
ز علمناست تاج بر سر او

تو دین ملک را شاہا ظہیری
پنے سال جلوست چوں تھکد

ظہیر الملک الدین از سر و شتم
تو شاہا جاہدی و نیز غازی

جلوست بر سرید حکمرانی

جلوست مہمیت مانوس باوا

در پیدنات و کرورز و او علم است
ز خاک اندر ہوا پرواز ما کرد
ز ایجادات طوفانے پیا کرد
گئے طیارہ را اندر ہوا کرد

ہمہ در ماتے حکمت را خزان
بہ عقبے نیز فائز بالمرام است
معاودش را فلاح مبنی است بر علم
ز کرمناست خلعت در بر او

ہمی ز سب تراتاج امیری
نمودم از سر راہ تدبیر

ز غیب آمدند اور گوشس ہوشم
بریں شوق غزا باید کہ نازی

ز شاہ جاہد غنازی بدانی

عدوا ز روح حق مایوس باوا

تو باشی فی امان اللہ و احم
 خداوندِ جہاں باو اترایار
 رعیتِ حرم و آباد باشد
 یکے با مال و جاں باواظہیرت
 زگرد شہائے چرخِ ناملائم
 بہ اقلیمتِ مبادا و دخلِ اغیار
 سپاہِ آسودہ و دلشاد باشد
 و گرباز و سرراز بہر سریرت

دعائے بندہٴ مسجونِ ندیا

مشرف باقبولِ خویش فرما

زندانی رک (قلعہ شاہی)

دارالسلطنۃ کابل

{ ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۳۷ھ

خطاب بفرزند ارجمند

بعد سید ایزد و صد سلام

اے سرورِ روح و روحِ جان من

اے تسلانی دل پر مرد و ام

اے عصائمِ قامتِ رعنائے تو

اے خیالتِ نقشِ لوحِ جان من

فانتِ امید باسے بستہ ام

گرچہ وانا چشمِ پیرم مگر

بچو فرزندِ سعادت مند باش

گوش کن این پند من با گوشِ ہوش

خوابِ غفلت ترک کن بیدار باش

بر نبی و آل و اصحابِ کرام

روشنی ویدہ گریبان من

شے سکونِ خاطرِ افسردہ ام

بھیکہ چشمِ سہی بالائے تو

موسِ تنہائیِ زندان من

اصلِ مقصودِ دل شکستہ ام

ناصحانہ پند گوتم اے پسر

از دل و جان کار بندِ پند باش

تا توانی جان من در علمِ کوشش

در رہِ علم و ادب ہشیار باش

پیغمبر غفلت بخش از گوش بوشش
 سالها از عسر تو بر باد رفت
 وقت رفتہ باز کے آید ہے
 منزلت و رہت را بہت پس از
 در وہ تحصیل شور و رخ قدم
 باشش بر اوقات ماضی مشغول
 لے پسر حق ماسعی کن ادا
 بہت قول فائق ارض و سما
 گرفت از دست وقت ماضی
 علم باشد مایہ روشنندی
 علم بہ رنج ناوانی و و است
 بہر تشریف از حضور کبریا
 تافت اندر سینہ اش از علم تو

لہ و علم آدم الاسماء کلہا۔ اللہ

از پدر این سپید پیرانہ نبوشش
 خواند گیہانت ہمہ از یاد رفت
 تیر جستہ از کماں ناید ہے
 دامن ہمست بچین و تیز تاز
 عزم جازم کن چو ارباب ہم
 فکر مستقبل بکن از جان و دل
 تا تلانی گر شوی مافاست را
 لیس لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى
 بذل عرفان ساز عسر با بقی
 جہل را باشد مژ بجا مسل
 از پے مس جہالت کمیاست
 خلعت علم بہ آدم شد عطا
 شد بکر متنا مشرقن از حضور

کوشش در تحصیل علم دین نخست
 علم دین آموزد حق را سپاس
 ہم حقوق بندگان بر بندگان
 بر مسلمان علم دین فرض خداست
 إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ أُمَّةٍ قَوْمٌ
 بہت فرمان ناطق از سلطان دین
 اصل علم دین کلام حق بود
 بہت قرآن حقہ در ہائے دین
 بے نظیر است این کتاب لاجواب
 دعوے فَأَتُوا بِسُورَةٍ شَدِيدَةٍ
 گشت چون سبع مثانی جلوہ گر
 چون شنیدند این کلام بمثال
 بر قصص مشعر بود ہم واقعات
 واجب العمل است امر محکمات

تا شود عادات و اخلاقت درست
 بندہ بے علم نبود حق شناس
 می شود از علم دین حق عیساں
 زانکہ مشعر بر روا و نارواست
 قدر اہل علم زان کرد و عیساں
 اُطَلِّبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ كَانَ بَصِيرًا
 کان ہر پیغمبر پیام حق بود
 مخزن اسرار ایمان و نیتیں
 عجت قاطع وہم فصل الخطاب
 نکتہ سنجان عرب ساکت شدند
 خاک شد سبع معنون را بر
 مرصیحاں را زباں گردید لال
 نیز بر متشابہات و محکمات
 لازم الایماں بود متشابہات

خود حسد او ند جہاں فرمود ما
 بہر تاویل آنکہ سرگرداں شود
 گردو استدلال جانش را وبال
 بس عجب فرمود مولانا سے روم
 پائے استدلالیاں چوبیس بود
 ہر کہ علمش راسخ است و با کمال
 قصہ ہائے انبیا و اصفیاست
 اے خوشا بخشش کہ باشد مستحق
 ہست قرآن اے پسر خیر الکلام
 ہر کہ از بر کرد این فرقان حق
 نور عرفاں تا بد اندر سینہ اش
 ہر کہ بردارد کفایتش رنج را
 از جناب سید خیر البشر
 ہست میوں طالع و فرخ پدر
 یَعْلَمُ تَاوِیْدًا اِلَّا اللّٰہُ
 آخرش در ماندہ و حیراں شود
 می شود سرگشتہ در تیر ضلال
 در معنی سفت در سلک رقوم
 پائے چوبیس سخت بے تکلیف بود
 گوید امتنا بے قیل و قال
 ہم بیان التقیاء و اشقیاست
 وائے برعاش کہ او باشد شقی
 ہادی و مہدی ز بہر خاص و عام
 کرد در بر خلعت ایتقان حق
 بہر تنویر دل بے کینہ اش
 لاجرم حاصل کند این گنج را
 این بشارت اوست اندر خبر
 حافظتہ آں بود کورا پسر

گنج عرفان است قرآن اے سپر
 گوہر شش آویزہ کن در گوش دل
 چوں ز حفظ آں فراغت یافتی
 و در آں را روز مرہ پیشہ کن
 ماور خود را دعائے مغفرت
 ہم بہ جِدّا مجسّد خود کن دعا
 ہم دعا اندر حقّ عمات کن

لازوال است و پراز غسل و گھر
 باشس مہوارہ بہ حفظش مشغول
 ہچو ماہ بر اوج عرفاں تافتی
 در معانی اشس بغور اندیشہ کن
 از حضور حق بخواہ با کرمت
 بہر غفراں از حضور کسب بریا
 ہم بحقّ نعال و ہم حالات کن

تحصیل علم الاویان

کوش در تحصیل علم دین سپس
 راس علم دین کتاب سنت است
 بروان صاحبان اجتهاد
 کردہ اند حقّ مساعی را ادا
 صرف و نحو و فلسفہ اے ارجمند

تا بیاری مرغ عرفاں قفس
 فقہ دین مفتاح باب حکمت است
 صد ہزاراں رحمت از یزوان رسا
 در رہ ترویج دین مصطفیٰ
 خادمانِ علم دین برحق اند

حکمت و طبیعی ریاضی ہندسہ
 جملہ سندام اندو شاہِ علمہا
 آرزو دارم کہ بر چرخِ علوم
 ذاتِ تو از نورِ عرفاں بچو شمع
 نامِ جِدِّا محبِ خود زنده کن
 خوشیتن را صاحبِ آوازہ کن
 زنده کن از علمِ نامِ مردہ را
 آنکہ ذائقش بود فخرِ خاندان
 بود ذائقش علم پرور علم دوست
 ذاتِ و الا شش کہ شمع خانہ بود
 فیضِ علمش بود چو جئے روان
 وائے گل شد آن چراغِ خاندان
 ہین کہ ہمالان تورفتند پیش
 گامِ شان نیز است ہم ثابت قدم
 نیز تاریخ است وہم جغرافیہ
 ہست علم دینِ احمدِ مجتبیٰ
 بچو مہر و ماہ باشی در نجوم
 منظرِ فیضان بود از بہرِ سمیع
 باز شمعِ علم را تابندہ کن
 نامِ آن پیر کہن را تازہ کن
 تازہ کن آن آتشِ افسردہ را
 مایہ ناز از پیئے خود و کلاں
 ہر کہ این اوصاف را وہیں نکوست
 روشن از نورش ہمہ کاشانہ بود
 تازہ شد زان جئے کشتِ خاندان
 ہم خزاں آمد بباغِ دود ماں
 رخ بسوئے منزل مقصود خویش
 صاحبِ عزم اندو ہسم الا ہم

وگھراں را از بر او پیا پد پر
 نو پد ر داری کہ او بیدیت و پاست
 ہمچو مرغ پر شکستہ در قفس
 دانش خالی و ہمیانش تھی است
 از عزیزاں دور و از خویشاں جدا
 تو نداری جز خداوند جلیل
 ناصر ت با خداوند جہاں
 چارہ ات چارہ گر بیچارگان
 یاور ت یاری دہ بے یاوراں
 کرومت تفویض برب الجلیل
 ذات حق با داترا پارو محسین
 ہم طفیل آل و اصحاب کرام
 اشرف اصحاب آمد چار یار
 اول و افضل کہ یار غار بود

میرسد فی الجملہ عومنے در سفر
 اوقتا وہ در چہ رنج و بلاست
 نے مجال طیر و نے تاب نفس
 بیکیس و زار و نزار و منحنی است
 اندریں غربت بزند ان بلا
 در جہاں یار و مددگار و کفیل
 حافظت در ہر مکان و ہر زمان
 بیکجہ تو تکبیر گاہ بیکساں
 کارسازت کارساز این و آن
 حسب اللہ انہ نعبدہ و نؤکیل
 از طفیل رحمتہ للعالمین
 با دبر ارواح پاک شان سلام
 گوہر درج نجابت ہر چہ پار
 جاں نثار سید ابرار بود

در برش چوں گنج رحمت آر مید
 در و را برداشت آنا اُف نکرد
 گفت سپید روی دار الفنا
 کرده ام اورا محول با حسنا
 آنکه اول داخل حنبت شود
 از همه سابق مشرف شد بدین
 فضل امت رئیس الاتقیاء
 از جناب سید نوع بشر
 یار دوتم حضرت عادل عشر
 بود قلب روشنش آسیندار
 اکثر بروقی فکر صاحبش
 گفت پیغمبر که گر بودی نبی
 یار سوتم هست عثمان رضی
 جامع قرآن و هم صاحب صفا
 پائے یار غار را مارے گزید
 زہر را چوں شہد خور و وقت نکرد
 حق صدیقم نشد از من ادا
 تا وہ آں یار محسن را حسنا
 مہتر است عتیق اللہ بود
 در حضور پیشوائے عالمیں
 حضرت بو بکر با صدق و صفا
 گشت با صدیق اکبر نامور
 بود در وصف عدالت مشہر
 مظهر فیضان و لطف کردگار
 وحی آمد در حضور صاحبش
 بعد من ممکن عشر بودے نبی
 صاحب دو نور چشمان نبی
 معدن علم است وہم کان حیا

یارِ چارم بود شاهِ اولیا
 در حقش فرموده پیغمبر است
 حکمِ محمی که طغرائے است خاص
 بر سخائے آں شه مرداں سخی
 موردِ الطاف و اشتقاقِ رسول
 طفیلِ نورِ پشیمانِ نبی
 آں یکے نختِ دل ز ہر احسن
 واں دگر مظلوم دستِ اتقیا
 ہم طفیلِ اہل بیت خوش صفات
 نیک محض نیک طینت نیک ذات
 ہم طفیلِ صدقا و اصغیا

حیدرِ صفدر علی مرتضیٰ
 شہرِ علم استم علی آرا در بہت
 حضرتِ شہ را بخشہ اختصاص
 ہل اتی آمد و سبیل بس قوی
 شاہِ مرداں شیر قی زوجِ بتول
 قرۃ العین شہ مرداں علی
 مقبل در گاہِ رپ زو المنن
 اے حسین اعلیٰ شہیدِ کربلا
 اہمات المومنین و طببات
 صالحات و قانات و سائحات
 اولیائے با صفا و اتقیا

عذرِ مجبوری و مجبوری

سالہا باشت کہ من در غربتم   مبتلانے در دویج و محنتم

بر سر م کوہ مصائب ناگہاں
 ناگہاں کرند بے تحقیق امر
 ناگہاں کرند بے جرم و خطا
 ناگہاں کرند از راہِ حسنا
 بقستہ زین صاحب ہوشم پرید
 افترا سے ساعی ایماں فروش
 مدتِ بجنم شدہ بضع سنین
 جرمِ فرضی را نہ کس اثبات کرد
 کس نہ قائم کر و برہانے بہ عقل
 مدعی کو داشت شخصی مدعا
 از پنے دنیاے دوں میں فروخت
 شاہِ عادل با ہمہ اوصافِ داد
 طرح بیدا و ستمگاری نکند
 گرچہ وار و شاہ گوش حق نبوش

اوقتا و از گردشِ دورِ زماں
 بیخپلا از بہرِ محبوبِ سیم امر
 حلقہ ام در طوقِ ذرِ نجیرم بسا
 در بروم بستہ در وارِ بسلا
 وعدہ ہا بشکست و صدا و شد و عید
 بے دلیل منطقی کرند گوش
 چرخ بے مہراست تا عالم بکلیں
 بیچ نقیشتش و نہ تحقیقات کرد
 یا دلیل منطقی از روئے نقل
 در حق ما بست ناحق افترا
 آتش بغض و حسد را بر فروخت
 واو انصاف عدالت را نداد
 پائے سدِ عدلت را فی کبند
 حرفِ باطل را مگر بہناد گوش

تیغ استبداد را ہستم قتیل
 آن خداوند سے کہ در روز جزا
 کوس من الملک چون گرد بلند
 میر زندان است شخصی پر حنا
 نے بحال ماست اور رحمتے
 سخت گو و تند خواندر خطاب
 موتے روش در سپیدی مثل شیر
 گو و ہانش خالی از ونداں بود
 بہر زخمش حاجت دندان نیست
 سالہا خون مسلمان رنجیتہ
 ماہر و کجاست در فن حنا
 مدتے باشد کہ این مجبور می ام
 ورنہ داوڑ بیت مے داوے
 بہر سلیم تو اسے نور لہبر

داو خواہم از حد او ندر جیل
 گیرد از ہر شاہ و ادھر گدا
 گردن گردن بلند آن را زند
 تیرہ دل ہچوں گلیم نجست ما
 نے مدارات و نہ رفق ورافتے
 سر کہ برابر بود وقت جواب
 دل مگر از ظلمت ظلم است قیر
 زخم دندانش بلائے جاں بود
 زخم نم را چارہ و درمان نیست
 خونہا خوردہ و دندان رنجیتہ
 پیشہ اش جلاوی است از سالہا
 شاہد عدل است بر معذوری ام
 شمع عرفاں در رہت بہا و مے
 کر مے شہائے یلدار اسحر

دوش من از محل بارت قاصر است
 قوت بازوئے خود را ناز کن
 همچو شاہیں کن بدست خود شکار
 ازار اضنی ہرچہ حاصل شد بر آں
 با کفایت روزگارے کن بسر
 چشم کشا بر شکار دیگران
 سوئے کس با دیدہ حسرت نہیں
 بر کمال دیگران حسرت مکن
 کاشکے دست ستم پائے ترا
 همچو یوسف با منت کرے اسیر
 چوں میر کنعاں تو بووی بیگناہ
 عصمت از بہت بال جاں شد
 منزلت در خانہ زنداں شد
 راح جاں بودے مرا دیدار تو
 خود خداوند جہانت ناصر است
 پنجم ہمت بسان باز کن
 چوں زغن ہرگز نباشی حیف غوار
 وقت خود را تا زمانے بگذراں
 جز در خس باشی ز اسراف الحذر
 بذل محبت کن بکار دیگران
 گریہ بینی از رہ غیرت نہیں
 عرق غیرت را بجنباں غبطہ کن
 بند میگردے دین دار اسلا
 اندریں چاہ گردش چرخ اشیر
 ہچو ماہ نخبست کر دے بچاہ
 عفت تو موجب زنداں شد
 کلبہ اعزاں چو ادبستاں شد
 کر دے آرام جاں ایشار تو

دیدہ ما فرشی زمینت کر دے
 گرشدے از ناں خورش ہم سدباب
 گر چه بودے رنج جسمانی ترا
 اندرین مدت کہ باشد ہفت سال
 آرزوئے دل مگر در دل بماند
 سینہ شد از خنجر ہجر تو چاک
 گرز ویدار تو در حین حیات
 بوسہ خواہم داد بر سیمائے تو
 حق کوشش را ادا خواہم نمود
 سعی خواہم کرد در تقسیم تو
 ناتوانی گردودت ما فاست را
 این امید بستہ ام یارب بر آرزو
 رحم منہ ما برین دور از وطن
 بند زندان اند ہم انخوان من

پوست خود پوشینت کر دے
 کر دے نخت جگر بہرت کباب
 لیک بودے راج روحانی ترا
 می شدی دارائے ہر علم و کمال
 دزد بام برو و خرد در گل بماند
 با دل پر خون قنادم در منگاک
 بہرہ ور کر دم خدائے کائنات
 گیرم اندر بر قدر عنائے تو
 جملہ حاجاتت روا خواہم نمود
 ہم سجاں کو شتم پئے تقسیم تو
 زندگی حاصل شود مامات را
 از کہ ملے تو ام امیدوار
 بیکس افتادہ بہ زندانِ محن
 روز و شب در غصہ کرب و حزن

138350

کاش ایشا ترا بود سے پا بہ بند
 ہر یکے زایشاں ترا بنواختے
 لیک مجبور اند ایشاں سچو من
 شیر عاجز شد چو شد اندر نفس
 ویدہ باشی در عجائب خانہ ما
 چوں کند بالاسر نوک عصا
 چوں در آید در نفس آں خاکروب
 ہچماں شیران ناطق در نفس
 یک خسیسی را کہ زنداں بگی است
 ہچو مونے زنگیاں روشن سیاہ
 چوں سپرد اتم جہنیش پر نہ چہیں
 در فصاحت صدابن اہل است
 اجمع الصوت چو اہل زنگبار
 بانگ مکر و شغشت لوح دل
 اندر میں غربت نبودند سے نرند
 ہچو من در حال تو پروا نختے
 بیقرار اند و نزار و خستہ تن
 جراتِ شیر می نماں ذراں سپس
 خاکروبے را بدستش یک عصا
 شیر مہربانند سر سلیم را
 میزند شیران شرزہ را بچوب
 نیست تازا تاب یارائے نفس
 ہر یکے زایشاں ہو سدا و دست
 وز قساوت صورتِ ہاش تباہ
 سینہ اش ہر دم چو ظالم پر رکس
 صوت سے چوں صوت سے نائل است
 انکر الصوت است چوں صوت حمار
 یا ترا شد تیشہ از اجار گل

چوں بکوچہ سے درآید بدسگال
 نیست اورا بہرہ از عقل و تمیز
 از عزیزاں پاسِ عزت نیستش
 دو و گردو چوں بیاید برو مانع
 ہر کہ اندازد بہ پیش استخوان
 میکشد زولانہ از پائش بظور
 چوں شود آنا وہ از بہر ضرر
 بدرگ است و بدرگی خوش بود
 گر نیاید استخوانش در وہاں
 گریستہ چوں شد بہ پنجه میزند
 چوں بر آتم وقت شب بہر نماز

ناگوارا آیدش ذکر خدا

الاماں یارب ازیں جور و جفا

می نشیند برولم گرد و طلال
 فرق نکند در زوسیل و در عزیز
 وز زلیلاں خوفِ ذلت نیستش
 باد گردو چوں بیاید بر چراغ
 رام گردو پیش سے لاہ کنناں
 در حقش کوتاہ کند ہم دست جور
 کلبہ ہارامی کند زنجیر دور
 سگ فش بہت و سگی خوش بود
 می کند غوغا و عمو چوں سگھاں
 با وہاں وہم بہ ونداں می کند
 بانیا زاندر حضور بے نیاز

ترغیب بہر علم الابدان

بعدِ علمِ دینِ بودِ علمِ بدن
 آں یکے بہرِ جسدِ مصلحِ بود
 گر بدنِ سالمِ نباشد روحِ نیز
 صحتِ جسمانی ار نہو و بحب
 گر قوائے جسمِ تو گرو و ضعیف
 در بدنِ ہر گاہ پدید آید فتور
 بس اہمیتِ بدنِ دار و بروح
 لفظِ ابدان ہم مہتمم در خبر
 طبِ یونانی مدارش بر قیاس
 بہتر آں باشد کہ تشریحِ بدن
 تا بدانی فہمِ ہر عضوِ بدن

لازم و ملزوم مثل جان و تن
 واں دگر مرد روح را مصلح بود
 کردنتواں خیر را از شر تمیز
 کے تو اند شد حق طاعت ادا
 کم شود ہم قوتِ روح لطیف
 در عبادت لاجرم آید قصور
 جز بدن کے روح مے یا بد فتوح
 وار و است از سید نوع بشر
 ہست برو ہم و گمان و اروا ساس
 یاو گیری بر اصولِ این زمن
 منصبِ ارکانِ تن در قلعہ تن

۱۰ العلم علماں علم الابدان و علم الادیان ۱۰

شاخ این علم است فعل عضو^{طه}ها
 بوعلی سینا شہ ملک کمال
 بود آن تشریح حیوانی نہیں
 این زماں از صن تشریح جدید
 ہم بود لازم کہ علم کیمیا
 اختلاط ادویہ با ہمہ دیگر
 از پئے ترکیب اجزائے دوا
 علم طب را ہم اگر پیشہ کنی
 در دمنداں جمع آمدت بباب
 ہر کسے حاضر شود بہر دوا
 مشتری با جاں خرد جنس شفا
 در مرض ہر بندہ محتاج دواست
 ہر کہ ماہر شد وریں فن شریف
 لہ علم افعال الاعضا۔

مشعر افعال ہر عضو جدا
 کرد تشریح بدن بر حسب حال
 زان بہ انساں بروپے شیخ رئیس
 نقص تشریح کہن آمد پدید
 یاد گیری بہر ترکیب دوا
 بر اصول کیمیا دواں منحصر
 غور کن اندر اصول کیمیا
 سلطنت چوں شیرور بیشہ کنی
 تا شوند از فیض صحت بہر یاب
 وار تو خواہد شدن وار الشفا
 کیں متاع خیلے گراں وار دہا
 خواہ شاہ کجکلاہ ویا گد است
 باعث قوت شود بہر ضعیف

مزیح ارباب حاجت سے شو
 گرم نصیت صاحب ثروت بود
 بدید آتش را بے تامل کن قبول
 در بود رنجور ناوار و فتیر
 از مطب خود و آتش کن عطا
 کشته نقره ده آن بمبارا
 بدید از مفلس گرفتن خست است
 از فلوس افلاس را فرادوا
 مفلساں را شربت دینار وہ
 ہر کہ باشد مفلس و زار و غریب
 با مریضان باش دائم خوش کلام
 سعی کن تا علم تو کامل شود
 کسب علم اولی است تا حد کمال
 نیم ملاحظہ فرمایاں بود
 دافع ہر رنج و محنت سے شو
 یا امیرے صاحب دولت بود
 رو نعمت ہست کار بوالفضل
 از ترحم دست آں افتادہ گیر
 از رہ عنس خوارگی بہر حسدا
 بذل شے کن شربت دینار را
 زانکہ او خود بملائے محنت است
 یا علا حبش کن بہ اوراق طلا
 زانکہ دینار است از صدنار بہ
 حق لطف خاص دار و بر طیب
 زشت خوباں شد عبالم زشت نام
 تا مراد و خاطر ت حاصل شود
 علم کامل ہست گنجے لازوال
 ہمچنان ناقص طیب از جاں بود

بہر ترغیب تو مے آرم نظیر
 بود ہمنام تو در وہی طبیب
 در کمال علم طب چون طاق شد
 این ماں خلف الرشیدش اجل است
 افضل فہمائے عالم این فن است
 منکسر طبع است و شکستہ مزاج
 سینہ اش گنجینہ علم طب است
 اندرین زنداں کہ یک اربلاست
 از مریضیاں روز و شب باشد هجوم
 چون مطب است از پئے اہل مرض
 پاسبانان با تفنگ پر بدوش
 مے نائیم اربہ سر باز سے خطاب
 ہر یکے داند کہ معتوبیم ما
 چون مریضے را شود حاصل شفا

از اطباءئے ز بس روشن ضمیر
 بود جالینوس و در اہل لبیب
 نام نیکیش شہرہ آفاق شد
 عا ذق الملک و طبیب اکمل است
 حضرت مفتی مثالے روشن است
 لیک مستغنی است ز اہل تخت و تاج
 قلب صافش مطہن در قالب است
 جاری از عم تو فیضان و است
 بر در این دار احسان و ہوم
 مرجع حاجات ارباب غرض
 تابع امر اند چون حلقہ بگوش
 صاحب آغا گوید در جواب
 ہم بہ نزد شاہ منضوبیم ما
 از خلوص دل سے گوید و عا

با ادب استاده پیش باب ویر
 این همه از فیض طب و حکمت است
 ذاتِ عمتِ منظرِ لطفِ خداست
 از حسد نخواهد نجات ما بخیر
 علم طب مفتاح بابِ حمت است
 ورود منداں را درش اورا شفاست

فضائلِ علم

از پیے تحصیلِ علم امرِ حسدا
 حسن اوصافِ متکلم گردد و علم
 هر که شد از حسن طالع خامه دور
 اولیں وحی از خداوند است
 دولتِ علم ار بود در سینہ ات
 گنج عرفان بہتر است از شانگمان
 بیک عرفان است گنجے لازوال
 جتذا بختِ خوش مرد و لبیب
 چوں رود در مجلسِ قدرش کنند
 بہت اقراء یا فہم ربیب بر ملا
 لے سپر از سورہ ن وَالْقَلَم
 بر سر پر عرش با شد مقرر
 عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم است
 می کند مستغنی از گنجینہ ات
 شانگمان از صرف گردورانگمان
 بل مضاعف میشود از صرف مال
 آن کہ باشد دولتِ علمش نصیب
 چوں بود در محفلے صدرش کنند

آرد و اسرارِ آن سازد عیاں
 باشد و انا اطلعنا و روشاں
 می پذیرندش چو پیغامِ سرودش
 میکنند آویزه اش در گوش جان
 بر خطِ فرمانِ مے سر مے نهند
 مے دهندش بر مژد و دید جانے
 گرچه بر دوشش بود کهنه ردا
 صورتِ حالش بس آواره بود
 مورد و منزلِ چشمانش کنند
 با همه آساز از تکریش کنند

گوهرِ حکمت چو در سلکِ بیاں
 سامعینش را سمعنا بر زبان
 نکته های حکمتش گیرند گوشش
 دگر معنی ریزد از دُرُجِ دمان
 هر کجا در دیده جانش می دهند
 مے دهندش دستها در زیر پائے
 ز اطلس و بیا کنندش فرشِ پائے
 گرچه نقشِ نیبه و پارہ بود
 با همه اکرامِ مخالفش کنند
 می کنند اکرام و تعظیمش کنند

علم با عمل

این شجر را از عمل باید ثمر
 چون درختِ بی ثمر است آن در عمل

علم و عرفاں لے پیر باشد شجر
 عالی کش بهره نبود از عمل

یا مگر مثل ہوائے بے دراست
چوں ز امر و نہی حق دار و خبر
حیف بر شخصے کہ او نار و بجا
کو ر معذور است گرفت بجاہ
ور ہمسند جاہل اردار و نخورد
ور طبیعے ور بدن دار و فتور
گر نہ قلاشے کند سو دوائے سود
وائے بر شخصے کہ او سودا نکرد

یا بہ دعوائے تجارت بے زہ است
از عمل باید کہ باشد بہرہ ور
با وجود آگے امر حسدا
وائے بر بنیا کہ او گم کرد راہ
مدتے بر بستر افتاد و ببرد
از دو اصد حیف گر باشد نفور
عذر دار و کوش بہمیاں زرنہ بود
گر چہ ہمیش پُربد از وینار زرد

پابندی فریض وین

اے پسر پابندی صوم و صلوات
پنجگانہ با جماعت کن ادا
پنجگانہ بہتر است از پنج گنج
گفت پیغمبر کہ گر جوئے رواں

لازم آمد بر تو ما و ام الحیات
با حضور قلب اے فرخ لغت
یہ کہ با این پنج باشی کار سنج
در میان خانہ باشد ہرز ماں

در شبانه روز غسل پنج بار
 اگر کنی زائل گشت از تن غبار
 از نماز پنجگانه همپناں
 از گناہانت نمی ماند نشان

روزہ ماه رمضان

روزہ ہم تنقیہ روحانی است
 ہم زکوٰۃ صحت جسمانی است
 پاک باشد این عبادت از ریاضت
 از خدا الصلوات علی آدم حسنا
 پاک باید یک گوش و ہم دہان
 حرف حق بشنود حق راں بزبان
 ہم مہیں آنرا کہ او ناویدنی است
 دیدن ناویدنی کار و نی است
 تا توانی سوسے نامحرم مہیں
 رقص رقاصان بدرگ ہم مہیں
 چون سگاں ہرگز مکن ہر سو نگاہ
 ہمچو شیراں باش و اتم رو براہ
 گفت پیغمبر کہ شخص روزہ دار
 گرنشد از کذب و غیبت بر کنار
 دیدہ از ناویدنی ما ہم ندوخت
 خرمن اعمال خود را پاک سوخت

روزہ اشس گردونہ مقبول خدا
 این عمل را نیست در محبت جزا

زکوٰۃ مال

ہم زکوٰۃ مال سے باید کشید
شاخہائے فضلہٴ رزباغبان
مختش آخر ثمر آرد ہے
ہمچنان مال از زکوٰۃ افزوں شود
مسکان اہل ثروت را وعید
تا شود مال تفرگتے اے رشید
مے بردتا پاک گردو بوستان
بیشتر انگور بر وارو ہے
روزی و رزق و حیات افزوں شود
ظاہر از تکوینی بہا شد اے سعید

حج و زیارتِ حرمین شریفین زادہما اللہ شرفاً

نیز حج کعبہ رت حبیل
چوں ز حج کعبہ حاصل شد فراغ
حاضر آبر مستد پاک نہیں
باہم تعظیم کن عرض سلام
گفت پیغمبر کہ بر مرقد خطاب
فرض مشروط است باز او سبیل
خانہٴ دل را منور شد چراغ
تو تباہے چشم کن خاک نہیں
در حضور سید و امامت تمام
گر شود با من سے گوتم جواب

ہر کہ بر من کر وقت یدیم سلام
چوں خداوند زمین و آسماں
بر نبی گوئند صلوات و سلام
در حضور شاہ دین عرض سلام

می کنم رو سلا مش لا کلام
واصلان قرب حق کرد بیان
فرض شد بر ہر مسلمان خاص و عام
لائق شان رسیع آن مہتمام

السلام علی النبی علیہ افضل الصلوٰۃ و ایتھم

السلام اے داوئی راہ ہدے
السلام اے رحمۃ للعالمین
السلام اے سید نیکو شیم
السلام اے قدوۃ اہل صفا
السلام اے واقف اسرار حق
السلام اے سید خیر الانام
السلام اے نمکسار امتاں
السلام اے قایم بنیان کفر

السلام اے شافع رو رحبنا
ساقی کوثر شفیع المذنبین
السلام اے مرسل خیر الامم
السلام اے زبدۃ کل انبیا
السلام اے خاصۃ دربار حق
احمد و محمود و ہم حامد بنام
نخورد تمیسا رودار امتاں
السلام اے حاجی ارکان کفر

اسلام کے مطہر انوارِ حق
 اسلام کے ورتۃ التاج شہاں
 اسلام کے ہاشمی اندر نسب
 اسلام کے سید خیر البشر
 اسلام کے مور و فیضانِ حق
 اسلام کے آنکہ حق خواندت کریم
 اسلام کے باغِ رحمتِ رانسیم
 اسلام کے رہنمائے دینِ حق
 اسلام کے شاطرتِ روح الامیں
 اسلام کے فرشِ خاصیت از حصیر
 اسلام کے مونسِ بے مونسناں
 اسلام کے در و راہ تیمارکش
 اسلام کے بکیاں رایار و کس
 اسلام کے امی و استادِ کل
 اسلام کے مخزنِ اسرارِ حق
 قاسم کوثرِ قسیمِ جنتاں
 اے امین و صادق و امی لقب
 مرسلِ یزداں رسولِ کجس و بر
 اسلام کے حاملِ قرآنِ حق
 شد و وقت ہم خطاب و ہم رجم
 اے قسیم و اے جسیم و اے وسیم
 اسلام کے بانیِ آئینِ حق
 عرصہ گاہِ اشہبیتِ عرشِ بریں
 وے طعامِ ناصعاتِ نانِ شعیر
 اسلام کے وارثِ لاوارثاں
 بہرِ ایتام و اراہلِ بارکش
 داوخواہانِ جہاں را وادرس
 اسلام کے صاحبِ ارشادِ کل

خود خداوند جہاں را میبہماں
 اطلسِ افلاک تا ز پیرا پاست
 تاج پوشاننت بجاں حلقہ بگوش
 عرصہ عرش برینت زیر گام
 سورہ دالیل از جعدت ثنا
 ذات تو ممدوح ذات کبریاست
 اسلام از خلیل اللہ و دعا
 پیشوائے جمیل اہل سبل
 در برت زمیندہ ولیق تار تار
 لیک فانت مالک گنج غناست
 یافتی یس و ہسم طہ خطاب
 اسلام از صدر عزت را مقیم
 وے شہنشاہ سریر اجتبا
 منفس و بے استطاعت آدم

اسلام از در فضائے لامکاں
 اسلام از آنکہ فرشتہ بوریاست
 اسلام از پاؤ شاہ ولیق پوش
 اسلام از قاب قوسینت مقام
 اسلام از وصف ویت و لضحی
 اسلام از آنکہ مداحیت خداست
 اسلام از مژدہ روح خدا
 اسلام از خاتم جمع رسل
 اسلام از زندہ دار لیل تار
 اسلام از آنکہ از فقرت روست
 اسلام از آنکہ از ربّ و اب
 اسلام از بزم قرینت را ندیم
 ایہا سلطان ملک صطفا
 بر ویر تو بے بضاعت آدم

اکدم بر باب عالی عذر خواہ
 بسندہ عاصی ندار و تحفہ
 کے شود از دست چوں من بنوا
 این سلام را شرف وہ با قبول
 پر دست باو لے شہ و الامقام
 ہم بر آل و نیز اصحاب تو باد
 ہم بر ازواج تو لے سلطان ہیں
 دشمنان دین و ایمان و یقین
 حملہ ما آرنند و شبنوں میزنند
 و او خواہانیم شاہا و اور کس
 نامہ خود کرده از عصیان سپاہ
 لائق شان رفعت بدیہ
 تحفہ لائق بشان چونتو شاہ
 ہدیہ مزاجہ من فرما قبول
 صد رود و صد صلوة و صد سلام
 بر روان جسمہ اجاب تو باد
 طیبات و اقامات المؤمنین
 نفس تارہ و ابیس لعین
 بیخ ایمان و یقین رامے کنند
 امت مرحومہ را فریاد کس

در تحصیل معاش

بعد تحصیل علوم آماوہ باش
 ابتغائے فضل کن باجد و جہد
 بہر حاجت از پے کسب معاش
 تا عروس مقصدت آید بہد

گر مساعد گردد و دولت فضل خدا
 با کفایت صرف مال و زر بکن
 صرف بیجا در معاشش آرد و خلل
 صرف زرا از بهر آسائش بکن
 نکتہ لا تسرفوا اور اک کن
 و انما اوسط بدان خیر الامور
 ہر گز محتاج بینی یافتیر
 حاجت محتاج گر کردی روا
 لیک تبذیر است کارے ناپسند
 مرد را باید بوقت صرف مال
 گز مالت شد ادا حق العباد
 مال تو گردد مضاعف لے پیر
 ہست مال نامزگے سربسہ
 از بلائے ناگمانے ناگمان

دولت دنیا بدست آید ترا
 از ضرورت ہیچ زاید تر مکن
 ناروا ہست آنچه باشد بے محل
 با تکلف لیک آسائش مکن
 نے مبتدر باش و نے امساک کن
 باش از افراط و از تفریط دور
 تا توانی از کرم و ستش بگیر
 مشکلات آساں کن مشکل کشا
 مرد دور اندیش باشد ارجمند
 باشدش بد نظر شکر مال
 ہم حقوق مالک یوم التناو
 نبودش از نقص و از تلفش خطر
 و انما در معرض خوف و خطر
 محو میخواید شدش نام و نشان

چوں بدست آید ترا مال و منال
 از تجارت یا زراعت پیشه کن
 الخدر از غصبِ حقِ دیگران
 بهترین وصفِ انسانی سخاست
 اکرم الناس است کو باشد کریم
 لیک آن ہم تا بجد اعتدال
 با توکل کسب کن رزقِ حلال
 لیک بہر رزق پاک اندیشہ کن
 باش از ظلم و تعدی بر کراں
 زانکہ میراثِ علی مرتضیٰ است
 مستحق رحمتِ ربِّ رحیم
 یست اولیٰ ورنہ می آرد وبال

آدابِ لباس

بہر حفظِ تن ز حر و سرد کوشش
 لیک بہر رختہ کہ نامشروع بود
 شد طلا و جنس ابریشم حرام
 خاتم از زر وید شخصے ز ابدست
 مدعا از جامہ بس آسائش است
 کار مروان نیست آرائش بہ تن
 ہر لباس سے را کہ میخواہی بپوش
 لے پسر پوشیدنش ممنوع بود
 بر رجال است خیر الانام
 گفت پیغمبر الا این عقرب است
 ہر چه زین زاید بود آرائش است
 زینتِ زیب بدن زید بہ زن

جامہ موضوع است بہر حفظ تن
 ہم غرض از جامہ ستر عورت است
 گریہائے جامہ ات باشد گراں
 چوں کنی زیب بدن آن جامہ را
 نعمت حق است بجد و قیاس
 زیب تن کردی چو سنجاب و سمور
 شکر کن قولاً و فعلاً اے رشید
 مے شود از شکر نعمت بر مزید
 مے شود دولت فراوان از سپاس

تا مرض عارض نگزد و بر بدن
 نے غرض اظهار جاہ و دولت است
 شکر این نعمت بخود واجب بدان
 بایست نیت کنی شکر خدا
 نیت از اظهار نعمت کن سپاس
 شکر کن در حضرت ربّ شکور
 ہر کہ شا کر باشد آن باشد سعید
 وارو است آیت بقرآن مجید
 شکر گوید آنکہ باشد حق شناس

احترار از قرب سلاطین

زینہار از قرب سلطان زینہار
 دست کردن در وہان اثر و ہا
 زانکہ قرب شہ بود سوزندہ نار
 سہلتر باشد ز قرب پادشا
 اے وان شکر تہمرا لہ زید نکد۔

نان جو از مزد دست خوشتن
 قرب سلطانی بے گور اسند
 ہر کہ باشد نزد شہ اندر حضور
 شہ روا دارو اگر بر کس ستم
 گر گوید شاہ تلخ آمد شک
 روز را گوید اگر شاہ یل تاز
 از پئے عیش حیات مستعار
 سعدی شیراز فرمودے پسر
 ہر کہ عکس رائے سلطان رائے حبت
 رائے بر حال بد آں نامراد
 پخروڑہ ہست عیش این جہاں
 ہست شانان از بس نازک مزاج
 گاہ باوش نام خلعت می بند
 بہر نفع ذات خالص و مدعا
 بہتر است از نعمت شاہ ختن
 این خیال خام پختہ کے پرو
 بازی ایماں بسا زو بالضرور
 میکند تعبیرش از عین کرم
 بایدش گفتن ز حنظل تلخ تر
 گفتہ باید ماہ بچرخ است آشکار
 کے دہد از دست ایماں ہوشیار
 نکتہ حکمت بہ الفناظ و گر
 دست خود را بایدش از جاں شہت
 بہر دنیا کو دہدیں را بباد
 عیش عقیقی ہست عیش جاوداں
 اخذ از صبا جان سخت و تاج
 گاہ با تعظیم خشم آگین شوند
 میکنند اسرار و اونا روا

ز شخصی مدعا

شیوہ خاص گروہ بوالہوس
 بہت استبداد و خوی خاص شاہ
 گاہے باشد کہ از جہل و غرور
 میکنند از بیخ ہر شاہی درخت
 بلکہ ساقط می کنند احوال را
 بہر رفع شک او لاد و کور
 گاہے باشد کہ با اخوان خویش
 خون شاہ ریزند یا بندی کنند
 بدگماں گردند گاہے بر پیر
 نیت نیت از خداوند جہاں
 گاہے بہر یک پرستار جمیل
 وارثان ملک و دولت را فرار
 تا کہ فرزند کنیز بے پدر
 گاہے بیاس خاطر یک مرے

اتباع خواہش نفس است و بس
 استشار از بہر شاہ شد کسر شاہ
 مے کشند از خانداں جملہ و کور
 تا نما ند مدعی تاج و تخت
 پُر ز خون ہم نامہ اعمال را
 تا کنند از بطن خاتونے ظور
 از رہ جور و جفا آئند پیش
 این ہمہ از ناخروندی کنند
 بیجا با میکنندش قطع سر
 نے ز قطع نسل خود پروائے شاہ
 کو بود اندر نسب خوار و ذلیل
 می کنند از کشور و بوم و دیار
 بر سر بے مغز بہند تاج زر
 ناخروندی و ہم نابخردے

پیر مردے را کہ از عہدِ تدبیر
 حق خدمت سالہا کرده ادا
 آبروریزند و تاراجش کنند
 گر کند یک خادمِ اخلاص کیش
 بدگماں گردند و در بندش کنند
 تا بہ آزادی نہ کس دعوت کند
 لبک شاہی کو بود صفت شعار
 پاوشاہی کو کند ایثار قوم
 افضل است از زاہدے کوتاہمحر
 ساعتی از عدل سلطان بہتر است
 بودہ باشد در حضورِ شاہ ندیم
 از روہِ اخلاص با صدق و وفا
 بند بر پائے ضعیف ٹے نہند
 رائے خود در باب اصلاحات پیش
 یا بہ جبر و قہر گردن منہ زینند
 از پے اظہارِ حق جرأت کند
 بہتر است از عابدِ شبِ زندہ وار
 حظِ نفس و لذت و آرام و نوم
 در قیام لیلِ شبِ آرویدر
 از ہزار اہلِ نفل مرد حق پرست

تدبیر و توکل

گر ہر مشکل کہ پیش آید ترا
 با توکل بر خدا تدبیر کن
 کن بہ نوکِ ناخن تدبیر و
 سعی کن پس تکبیر بوقت تدبیر کن

ساعی کا سب حبیب اللہ ہو
 ہست اعقل با تزل لے سپر
 زانوئے اشتر بند و بعد زان
 شرط عقل است ای سپر بند عقل
 سخی از بندہ است انام از خداست
 تخم پاشی در زمین تدبیر باست
 وارو است اندر کتاب بوستان
 بلبل شیر از گفت این قصہ را
 می کنم تکرار مضمونش مگر
 آن شنیدستی کہ یک مرد خدا
 در تخییر رفت کیں رو باہ شل
 اندریں اثاب بر آمد یک پلنگ
 شیر خورد آنرا بقدر اشتہا
 چون بید ایں ماجرا مرد خدا
 چون توکل با حسد و ہمراہ ہو
 امر و ادشا و رسول کبر و بر
 تیگیہ کن بر خالق ہر دو جہاں
 پس توکل بر خداست ذوالجلال
 مشکل ار باشد خدا مشکل کشاست
 یک برواوان ز تقدیر خداست
 داستان روبہ و شیر زیاں
 خوش سرا سید ایں عجائب نغمہ را
 در زبان خویش الفاظ دیگر
 دید رو با ہے کہ بیدیدت و پا
 از کجا یا بد غذاستے بے خلل
 کش شغالے بود گرفتہ بچنگ
 سیر شد رو باہ شل از مابقی
 تیگیہ زو بر محض لطف کبریا

سوئے مسجد رفت و در کعبے نشست
 گفت ترک کسب گویم زین پس
 یک شبانه روز چون فاقه کشید
 وام و دود را میرسد روزی ز غیب
 یک انسان چوں دواں مجبور نیست
 همچو شیراں بایدت کردن شکار
 این توکل نیست چوں روباه ننگ
 این توکل سرسبز و یوانگی است
 هر دفع ہر مرض باشد دوا
 فی الحقیقت گو شفا بخش خدا
 ہر مریضے کز دوا باشد نفور
 باشد از لطف شفا محروم دور
 در برونے خوشتر از حلق بست
 رازق مطلق مرا کافی است بس
 از سروش غیب در گوشش رسید
 ذات حق رازق بود بے شک و یب
 همچو آں روباه مثل معذور نیست
 تا نباشی همچو روباه فضلہ خوار
 داشتن امید فضلہ از پدنگ
 کار شیراں شیوہ مردانگی است
 شافی مطلق ہے بے بخش شفا
 ہست شرط عمتل ما انا دوا
 باشد از لطف شفا محروم دور

بے دوا خوردن توکل الہی است

این توکل غیبی در شاہد نبی است

قناعت و سیر چینی

گر بود کوتاه دستت از منال
 سوئے مال دیگران هرگز مهین
 لَا تَمَدُّنَّ بَقْرًا یَادُ کُن
 کنج عزت بهتر است از کنج زر
 مرد قانع مطمئن باشد مدام
 چوں سیر آید او را نان شام
 هر که اندر سینه اش کنج غناست
 شخص طامع را نگر و دیر چشم
 بنده پرور را بید و بنده باش
 لیک قید بنده را بر خود بگیر
 چوں بود وقت بقید دیگری
 مالک و مختار وقت خود گدا
 زینهار از گردش دوران منال
 با قناعت کنج تنهایی گزین
 خاطر خود را از غم زانو کن
 حرص هر عرض تهنی است ای سپر
 طامعان باشند و ام تلخ کام
 خواب خوش خسپد زبان شام
 با قناعت در گدائی پادشاهت
 آن غنی باشد که باشد سیر چشم
 در حضورش سر بجز افکنده باش
 الحذر از خدمت میر و وزیر
 لا کلام استی عبید دیگری
 باشد اندر کلبه خود پادشا

کس بر اشغالتش نیند از حوصل
 وقتش آزاد است از قید عباد
 بهر زمره کس که وقت خود فروخت
 وحشی را اگر بسازی پائے بند
 چون پائے خود ہی بیند عقاب
 کس نیکویدش بنشین یا بچل
 فارغ است اندر معاش و هم معاد
 جنس آزاد می خود را پاک سوخت
 آخورش را پر کنی از شیر و قند
 قند پندار و چون حنظل لا محال

ادب و تواضع

با بزرگان باش و اتم با ادب
 در حضور استاد استاده باش
 جدہ خود را بجا تعظیم کن
 هر چه فرماید بفرمانش مکن
 امثال امری سے لازم بگیر
 پیرہ زال است آن مجوز خستہ دل
 خاطرش را تا توانی شاد و دار
 نا بگروی مور و الطاف رب
 بہر خدمت با ادب آمادہ باش
 در حضورش خم ہر تسلیم کن
 گر بقترا آید پیشش اُف مکن
 جملہ احکامش بجاں دل پذیر
 در مذاق مانزار و مضمحل
 تا بدست آری رضائے کردگار

در حدیث سید کون و مکاں
 خاک پایش تو تیاے چشم ساز
 ہر چہ منہ ماید بجا آور بغور
 عم تو کانت بو عبدالرشید
 خالہ مشعل ماور آمد در خبر
 بہر کارے چوں بغرہ لید خطاب
 با ادب وہ ہر سوالش را جواب
 ہر کراتاج ادب برسد بود
 ہر کہ باشد با ادب صاحب تمیز
 خویش یا بیگانہ گر باشد کلاں
 در حضور شافع روز بسزا
 پیشستی جت ایے یک صغیر
 خاکساراں را چشم احقار
 بو کہ باشد را کہے اندر غبار
 جنت آمد زیر پائے ماوراں
 زین سعادت ہر چہ می خواہی نیاز
 فکر کن در امر وارشادش لغور
 حکم بر وارشش چو فرزند سعید
 ہمچنان عم است در جائے پدر
 عرض خدمت کن جواب با صواب
 تا بگردی از سعادت بہرہ یاب
 دلبر ہر کہت شد مہتر بود
 خویش و بیگانہ ہدازندش عزیز
 با ادب ہاے سخن راں بزبان
 احمد مرسل رسول بختے
 گفت پیغمبر کہ کثر الکبیر
 از رہ نخوت نہ بینی زنیسار
 یا بزیر دلق مروے ناہار

یا بلائے ^{رض} یا صہبے ^{رض} یا عمش ^{رض}
یا بزیر ابرہا مہر منیر
یا کہ باشد شاعرے جاووزباں
پر وہ خوشترنگ است فرش از بوریا ^{ست}
ہست حیوانے کہ اولاً ^{ست} یعلم ^{ست}
نزد صرافش بہا کمست ^{ست} بربو

بو کہ باشد در عباتے تارتار
بو کہ باشد عارفے روضہ منیر
بو کہ باشد عالی معجز بیاں
جائے راگزویا اش قباست
در برش گرچہ قبائے معلّم است
مس کہ اندودہ بہ آب زر بود

شفقت بر خوروان عزیزان

بامروت باش و با قلب رستین
از رہ لطف و کرم آئی بہ پیش
پارہ نخت دل تغتیدہ ام
وروش اندوہ کند دلدار باش
نازا و بردار و ہم عذرش پذیر
از رہ رفیق و مردّت آب پیش

نور چشم باش بر خوروان شفیق
خاصہ با ہم شیرگان خورد و خویش
خاصہ بانا ویدہ نور ویدہ ام
گروش نمکین شود غمخوار باش
خشمکین کرد و اگر خشمش بگیر
با عزیزان و بنی عثمان خویش

حق صلهٔ رحمہم تا نرا کن ادا
 گر کنی احسان نخواستن کن به خویش
 اول از خویشان و درویشان سپس
 رحم کن بر حال ایتام قریب
 ہر یقینی را کہ ذامقرب بود
 رحم کن بر حال زارش امی سپر
 رشتہ رحم امی سپر محکم بگیر
 ہر کہ برید این مقدس رشتہ را
 از کبار قطع رحم است امی سپر
 تا شوی ما چو روشکورا از خدا
 زانکہ خویشان راست استحقاق بیش
 کار بند این مثل باشی و بس
 خاصہ بر مفلس کہ ہم باشد غریب
 یا بہ مسکینی کہ ذامقرب بود
 تا شوی مرحوم رت بحب و ہر
 قطع این رشتہ بود جسم کبیر
 بیخ امیدش شود از بن حبا
 زار تکابش الحذر ثم الحذر

انتخاب احباب بعد از امتحان

دوستان را وقت سنجی آزما
 چون طلار امی خری اول بزین
 دوست آن باشد کہ در در ماندگی
 تا شود تصدیق دعوائے وفا
 بر محک از بہر تعییر ثمن
 میدہد و او برادر خواندگی

چوں ترا باشد مساعدا روزگار
 لیک وقت انقلاب روزگار
 داشتتم من دوستان باصفا
 هر یک ز ایشان بمن اخلاص داشت
 دعوی اخلاص بودش بر زبان
 وعده جانبازی اش ایفا نشد
 من گمان کردم که یاران عافی اند
 یار نانی در حسان اکثر بود
 چوں شدم من مبتلا اندر بلا
 هر یک از من کرد و پلورا تهی
 یار غارم راز من انکار شد
 کس نشد بر مسلک صدق و وفا
 حبشان بسته با اغراض بود
 چوں برفت از دست من و نایب دین

دشمن جان هم نماید یار غار
 دوست آن باشد که گیر دوست یار
 داشتتم زان جمله امید و وفا
 حق صحبت هم بر بزم خاص داشت
 بهر خدمت ظاہر آما ده بجای
 آنچه می پنداشتتم اصلا نشد
 من ندانستم که ایشان نانی اند
 دوست جانی مگر کمتر بود
 ز انقلاب گردش سپرخ و دوتا
 هم فراموش کرد و ایام ہی
 راز دار من ز من بیزار شد
 زانکه دنیا بودشان ز آمد عا
 این تجارت بود بهر کمب سود
 دوستان دیدند کارم شد زبول

ہر یکے زان جملہ از پیشیم گریخت
 ہر کہ دعوائے محبت می کند
 امتحانش کن بیک امر خطیر
 تا شود اثبات دعوائے و داد
 چوں بہ دعوائش مہیاشد دلیل
 ورنہ دعوائش بود بیہودہ لاف
 ہر کہ محبتش از پئے یزداں بود
 در زمان محنت و رنج و بلا
 حسبہ اللہ محبت می کند
 دوستش را شد چو محنت بیشتر
 حافظ محندوم را دیدی کہ او
 بلکہ لطفش شد دریں رنج و محن
 ناصح است اندر حتم آن با خدا
 می کند عنس خواری اولاد من

وعدہ ہا بشکست و پیمانہا گسخت
 یا کہ اظہار مودت می کند
 یا محمول کن بہ او کارے عمیر
 تا تو ان گفتن کہ داد صدق داد
 مخلص و صادق تو ان گفت آن خلیل
 یا خیال باطل و مطلق گزارف
 حب او در ہر زمان یکساں بود
 میکنند حق محبت را ادا
 بارضائے حق مودت می کند
 میکند باوے مودت بیشتر
 اندرین کہ ہم نگر دانید رو
 بیشتر از پیشتر بر حال من
 می کند حق نصیحت را ادا
 آن مطاع و صاحب ارشاد من

فائزبانہ می کنند آن محترم
مقصدش خوشنودی خاص خداست
جز رضائے حق ندارد مدعا
قاصم از عمدہ مشکوری اشش
در حقتم اظہار صد لطف و کرم
ہم رضا جوئی ذات کبریاست
یا جزا از مالک روز جزا
داعی ام از حق پئے ماجوری اشش

التزام صحبت نیکان و احتراز از بدباں

الحذر از صحبت بد طینتاں
التزام صحبت صالح بکن
دائما در صحبت صلحانشین
از اراذل تا توانی دور باش
غور کن لایقتمدون الزور را
کن شریفان را بصحبت اختیار
صحبت دوز بمتان سبت کند
گر بہندی اسپ تا یک ماں
زمرہ او باش و خیل بدرگان
احتراز از مجلس طالح بکن
بگذر از جمال و با علمانشین
ہم نفور از زور و اہل زور باش
بگذر از لغوای عزیز خوش تقا
تا حد امکان زود و ناں کن فرار
ہم ذلیل و خوار و ہم خستت کند
باخراں خوشش شود مثل خراں

بروگان مسکرا انت لا محال
 گر تو با عطبار نشینی و سے
 روسپاہ خواهد شد از گروزغال
 از لباست بوسے عطر آید سے
 خانہ عصا چون شد مسکنت
 چرب خواهد شد لباس و ہم منت
 ہمچنان گزابدان صحبت کنی
 جنس خوبی نیک رانارت کنی

سجن قلعه شاہی

دار السلطنہ کابل (افغانستان)

شہر محرم الحرام ۱۳۳۴ھ

قصیدہ موسویہ فی غنائِ حضرت کریمؐ و اسطیوہ

بخصوص شہزادہ بلیکد اقبال امام اللہ الملقب عبد اللہ

علیہ السلام حضرت غازی ام ملک ابیح کابل فرزند شاہ شاہزادہ

غنائِ حضرت

عین دولت نور چشم خسرو و روشن ضمیر
 حضرت اعلیٰ سراج ملت و دین منیر
 قرۃ العین جناب حضرت علیہ لقب
 کو بہ عصمت بیعدیل است و بہ عفت بہ نظیر
 با دعائے محصلانہ اکثر آرم بیاد
 گو فراموش کردی ام از باعث شغل کثیر

ایں وہم سال است کا فتاوم دریں دارالمن
بیکس بیچارہ بے یار و مددگار و ظہیر

گزر و سنت می شود و ستم بگیر از راه لطف
تا کہ دست تو بگیرد خود خدائے دستگیر

بر زبانہائے اقا صی و ادانی جاری است

ایں کہ داری شفقت عامہ بحال ہر اسیر

من ز تو دارم امید شفقت و الطاف خاص
زانکہ دارم در دعا گوئیت اخلاص کثیر

می کنی زندانیاں را اکثر از زنداں خلاص

من عجب زندانیم ہستم بسیہ زنداں اسیر

آں یکے زندانِ غربت و ان دگر زندانِ فقر

سوغم اندر کلبہ تار یک و تیرہ ہسچو تیر

گر بلطف خاص بنوازی مرا نبود عجب

زانکہ لطف عام تو جاری است بر بنا و پیر

مستحق لطفِ خاصم وورم از خویش و تبار
 ہچکس در کہتم نے ناصر است و نے نصیر
 اے کہ عین دولتی بسنگ بعینِ مرحمت
 سوئے مسجونیکہ زار است و زار است زجر
 فی امان اللہ باشی از بلیاتِ زماں
 ناصر ت با دابہر حالت خداوند نصیر
 از ساعی جمیلت از دل و جاں شاگرد
 اجر میخو اہم جزیل از بہر ت از رب مجیر
 بَارِكَ اللهُ لَكَ فِي سَعْيِكَ لِي ارجند
 ہم جزاک اللہ فی الدارین اضعافاً کثیر
 از کہ مہانت بحال زار نور دیدہ ام
 بس گر انبارم ز احسان تو لے ابرِ مطہر
 کردہ حق مردوت را کم ساحتہ ادا
 آفریں بر آئم مشفق کال ترا داوہ است شیر

از ادائے حق شکر تو سرا سر قاصرم
 حذر تقصیر است بین اینکہ من ہستم اسیر

بود تجویز انجی مبنی بخیر دین و ملک
 تا شود ہر فرد ملت تحت دولت را ظہیر

جاں نثار و بروطن ہر فرد ز ابنائے وطن
 ہر یک از اولاد ملت سر بد بہر سیر

شاہ گرو و بارعبیت بھیم مذاق
 اتفاق دولت و ملت شود چون شہد و شیر

دولت شہ را ز خود داند گدائے بیوہ
 سلطنت داند ز آئین خویش و ہمتان حقیر

شاہ عادل را رعیت لشکر است بس بود
 بہر حفظ ملک وے از بطش اعدائے شریر

گر بہ تجویز انجی حاسدق اندازد نظر
 با دلائل مطمئن خواهد شدن مرد بصیر

نیست مضمونش مگر امر حسد او ند جہاں
 نیست نخواستش مگر ارشاد سالارِ بشیر
 در خطا بود آنچه بود اندر خیال سے صواب
 آن خطا را بس بود این نیم و نہ سالہ نکیر
 سو و نیان و خطا باشد سرشت آدمی
 التماس عفو دارم از شہِ روشن ضمیر
 خادمِ مسیدِ کرم دار و ز محند و مکریم
 زانکہ عفویش اکبر است از جرم سے باشد کبیر
 بر محاکمات آمد زہ اسلاص سے
 بارہا اندر زمانِ خسرو و رضوانِ مصریہ
 عرض کن در حضرتِ قبلہ کہ از بہرِ خدا
 بگذر از سہواخی و عذرِ این داعی پذیر
 از پئے عفوِ خطائش گر شفاعت خواہ شوی
 شافعت گرد و شفیع امتاں یومِ اعیہ

لے اسی علیحضرت ضیاء الملئ والہین امیر عبد الرحمن خان طاب ثراہ۔

لائق نشان رسیدن شد بود عفو خطا
 زلت و سهو و خطا آید ز خدام سیر
 قطع شد اسباب و شد مسدود ابواب فتوح
 لیس لی فی العالم الاسباب ما وای و مصیر
 از گون ساری بخت و گردش سپرخ کهن
 شد بدل باروزگار عسر ایام سیر
 جمله اطلاق و عفتار و نقد و هستی شد بیاد
 شد خداوند غنی را بنده محتاج و فقیر
 شد بغارت هستی و بودیکه بود از آن ما
 چهل مآثر اراج گشت و در و حل مانده حمیر
 از انخی با لغرض که سرزد و خطایا سهوشد
 از کدام آئین شدم من بنده و زرش را وزیر
 بار خود را هر بشد بر شانه خود می برد
 وزیر آخری لا امتز من مود علام خمیر

قَالَ اللَّهُ يَا اللَّهُ ثُمَّ تَأْتِيهِ بِسِنْدَةٍ عَاصِي نَبُود
 اندریں تجویز ہرگز مستشاروں نے مشیر
 بخبر بودم کہ روزے بعتتہ دستِ ستم
 دستِ من بگرفت و جبراً کر دور زنداں اسیر
 زاندازہ سال بگذشت است بعد از عہدہ نشہ
 یک با ایفان شد تا حال عہدش بمصیفر
 ثامتِ اعمالِ عاصی صورتِ نسباں گرفت
 وعدہ رفت از پادشاہ مالک تاج و سر
 وعدہ شاناں ببایدہ همچو نقشِ فی الحجر
 تا کہ گرد و سنتِ مولیٰ موالی را نطنسیر
 ضامنِ العینا بود و صفِ کرم بہر کریم
 محو شد ہیہات نقشِ عہد از لوحِ ضمیر
 پیش زان ہم عہد و اثنی بست با عبدالمجید
 قرۃ العین من غمدیدہ یک طغسلِ صغیر

اتفناً در جلال آباد در حین سہنہ
 اوفتا و از راہ بر آں تصویر غم چشم امیر
 مشتے از سہش عطا فرمود و فرمودے پسر
 خاہرت در باب اعمام و اب خود جمع گیر
 می کنم شانرا خلاص از بند زندان بلا
 چون شدم در شہر کابل جلوہ آراے سریر
 اندرین لیت و لعل وہ سال کامل شد بسر
 لیک استخلاص ماصورت نہ بستہ است از نکیر
 گاہے فرماید کہ شور اے معتز کردہ ام
 گاہے می گوید معین کردہ ام چندین مشیر
 لیک تا حال است شور می در پس کتقم عدم
 انتقاد مجلس شورے نشد صورت پذیر
 زیر تغافل نیست منشائش مگر جس دوام
 یا بہ تیغ جوع قتل ماست مرکز ضمیر

آنچہ لازم بود غورِ ماجرا سے مانکر و
 غیر بر ماں کر و باورِ حرف تمام شیر
 معتد سے بد باطنے متخالف از منہاج دیں
 نا خدا تر سے کہ شیطانِ مریدش ہست پیر
 بسکہ از دورِ زماں فرسودہ ام لے ارجمند
 گشتہ ام از کثرتِ ہم پیشتر از وقت پیر
 گرچہ تم نیست از پنجاہ و شمش زاید ہنوز
 لیک از ریشِ دلِ من ریشِ من گشتہ چو شیر
 در میانِ قبرِ احیایں حیاتِ چند سال
 شد پدید اندر قوائے جسم من ضعفِ کثیر
 گشت بے ہنگام عینم را بہ عینک احتیاج
 نیست موزوں با سنینِ عمر اسنانِ حقیر
 اندرین کہ بت سرائے غریبم گردیدہ است
 دستِ محتاجِ عصا و ظہرِ محتاجِ ظہیر

نے زبلغم بل زغم مثل کماں گر وید چشم
 قامت رعنا کہ وقتی راست بوئے ہچو تیر

بود روزے متکاتم پیشت از دیباے روم
 لیک امروز است فرش کلبہ اعزاز حصیر

یک گلیم کہنہ و بوسیدہ وارم زیر پائے
 ہچو محبت من زود آہ من گشتہ چو قیر

اخوی حاذق بدست خویش پنیہ می کند
 رخت خود بر سنت خیر البشر نعم البشر

رقعہ بر رقعہ ہمیدوز و قبائے کہنہ را

می نهد مرہم بز چشم مزمن رخت ز حیر

چوں فراغت یابد از تکرار فتد آن کریم

صرف پنیہ می شود وقت حکیم بنظیر

قوت ماما لایوت است قناعت می کنیم

بہر حفظ شخص بر قوتیکہ باشد ناگزیر

وقت صبح و شام یومیہ دونان نیم خام
 ہست بہر ما معین لیک بے امر ایس
 گاہے مطلق بے نمک گلے نمک از حد نزنوں
 گاہے تا غانت ترش گاہ ناقصش باشد خمیر
 بے نمک یا شور آما ریک جزو لازمی است
 گاہ بے تدریشن سے باشد گے قدر عشر
 زیں ہمہ جور و جفا شاید کہ شہ آگاہ نہایت
 ہمچنین تفتدیر مارفتہ است از رب قدر
 دیگران را خاصہ نان است و پلاؤ فورمہ
 لیک بہر ما فقط آب است و نانے کالشعیر
 بوالعجب کارے کہ یک نام است و دو دار و ہوا
 آن نسیم روضہ رضوان و این بیج السعیر
 میرود در وجلیہ ما آن طرف مار الفرات
 سوتے مائع اجاج تلخ و تیرہ سچو تیر

پیش روئے دیدہ دل منظر محشر بیا است
 یلنا لیل البلاء و یومنا یوم العسیر
 میرزندان را جفا یومیہ بو تسلیموں بود
 شتر ہر روز اندرین غمخانہ باشد مستطیر
 این ستم پیشہ عیاذاً باللہ گوئی مالک است
 ہر صباح ماست مصداق عبوساً قطیر
 گریہ ممنوع است و حکم ضرب ضربت جاری است
 تازیانہ میزنند و نیت امکان نفسیر
 اتباع خواہش نفس است بس آئین شان
 نیت ایشان را سر و کارے بشوری یا شیر
 در کتاب حق خواندہ امر ہم شوری مگر
 نیت شاوہم ہم مگر امر حسد او نہ قدیر
 از جفائے عالموں ہر فرد ملت و رعناں
 ہم ز جور و ظلم و استبداد سلطان در نفیر

فارغ است از سمع استبداد چوں جذرِ اضم
 و او از بیدادِ ظالم ہست کارے بس عسیر
 سدرِ رشوتِ حصن استبداد را باشد محیط
 گلہٴ فساد توں رفت تا پائی سدر
 آنچنان بازارِ رشوتِ گرم و بار و نوق بود
 جیفہٴ خوری ہست گوئی پیشہٴ میس و وزیر
 گر خورد و حملِ حمیرے عامے از تاجرے
 میکنند از بہرے ثابت قطارِ صد بعیر
 اکثر از سرِ شکران بے بہرہ اند از فنِ حرب
 نوع و سامنند گوئی در یراق تیغ و تیر
 بعض را با صاحبِ تلج است نسبت و نرب
 غیر ازیں دیگر کما لے نیست قدر یک نقیر
 در مسائلِ کردن تیغِ مرصع ما ہر اند
 لیک ز استعمالِ آن قاصر چو اطفالِ صغیر

ادعائے شیرگیری ہست شاں و روزباں

لیک وقت جنگ شیرا نند چون رو باہ پیر

گریکے زیر کجکاماں فی المثل گرد و دو چار

باشبانے زندہ پوشے عاری از شمشیر و تیر

پیشکش خواهد نمودش تیغ و کلہ جغہ دار

تا نگردد در مکتب قہراں چوپاں اسیر

چوں درخت سایہ پروردہ اندے بر از ہنر

کے شود تن پرور از فن محارب بہرہ گیر

ہمت شاں است صرف فیشن و وضع فرنگ

گوئی انعام اندر ملبوس دیبا و حریر

کاش در حبت وطن کروندے تقلید فرنگ

بر وطن بودے فدائی چہ صغیر و چہ کبیر

غازیان دین حق را مغفرازا ایماں بس است

بوشن از حبت وطن باید نہ خفتاں از حریر

فحاشا منشا کے شان باید بود جنات عدن

یا رضائے حضرت سبحان خداوند قدیر

پیش سلطان نیست ہتھال را مجال عرض حال
با بجالی ہست گوئی بسند بر روسے فقیر

علاقہ زن بسند بر در گاہ بو آب شدید

بہر عارض باب مسدود است از امر امیر

از جفائے حاکمان و عاقلان کردہ مندرار

صد ہزاراں خانہ پاتا کا شعمار و کاشمیر

الاماں یارب ز نمودان متمر و نہساد

وز تشدد ہائے شداوان سلام و شریر

اہل استبداد را یارب بدہ تو نسبتی داد

تا بچرخ عدل برتا بسند چون بدر منیر

حاکمان عادل و نصفت گراو دادگر

بر سدا سلامیاں مامور مندرمایا خمیر

جلوہ نشد ما کن بلال عدل را ہر ارج داد
 ظلمتِ ظلم از جہاں زائل کن ہی رب تقدیر
 زندہ فرما سنتِ صدیق و فاروقِ عظیم
 یا سمیع و یا بصیر و یا لطیف و یا خبیر
 از گروہِ اہل باطل حق اہل حقستان
 اہل جنت را مسلط ساز بر اہل سعیر
 از میانِ اہل دین پیدا بفرما صد ہزار
 چون جمالِ باکمال و انور و روشن ضمیر
 کشورِ اسلامیہ را پاک کن از اہل کفر
 خانہ اہل جناس خالی کن از اہل سعیر
 نوریان یارب ز چنگِ ناریان آزاد کن
 از مرآتش مصر و بربرتا حدود کا شمیر
 ہر کجانا تو کس را باشد صدائے و نخر اش
 باندائے و نکش اَللّٰہُ اکبر وہ تغیر

نقش توحیدِ احد قائم شود جائے صلیب
گرد و از سنگ کلیسا خشت مسجد را خمیر

مسلم و کافر بیاید بزر طنیل و او
آبچنان کاندک کنار ما در آن طنیل صغیر

گرگ و بز با هم خورد آب از غدیر معدلت
مربیان گور حسد خواهد پندگب گور گیر

هر ضعیف امین بود از دستبرد بر قوی
هر گدائے ناتوان از جور هر میر و وزیر

حرف حق تلخ است اما بهر طبع حق پسند
ہست بس اعلیٰ و اشقی از شراب شہد و شیر

سائے خداوند جسمناں بر حال زارم رحمت
پس صاعی صاعی ام ناکارہ ناچیز و حقیر

ثَبَّتْ يَارَبِّي إِلَيْكَ وَأَنْتَ تَوَابُ الرَّحِيمِ

لَيْسَ لِي يَارَبِّ غَيْرُكَ غَافِرُ الذَّنْبِ الْكَثِيرِ

جادی لادول

تقریظ

از طبع رسالت جناب مستطاب علامہ مولوی اصغر علی روحی

پروفیسر اسلامیہ کالج لاہور

گل معنی بہر شاخے کہ شکفت
چو بسیل روحی مانغمہ سر کرد
سخن گر از در معنی درآمد
نثار تقدش گنج گہر کرد

بلے عشق زلیخا فتنہ آیت

چو حسن یوسفش از خود بدر کرد

شاہد معنی بیگانہ بہر لباسے کہ جلوہ گر آید بہ ادائے دل فریب دل از دست

سخن آشنایاں می رہا بدید۔ گو بہر شاہ ہوا رہ سخن را از صدق طبع پاکیزہ شکران بہ آرند

تا بر تاج شاہی نشاند۔ و گل رنگین معنی را بر شاخار فطرت صافی نہاواں مانند

تا مشام خوش نفساں معطر سازند۔ ہر سر سودائے سخن را سزاوار نبود۔ و نہ صید معنی پختہ

انداز بہر خامکار۔ تر و مانع باید تا بر طوبت لفظ سیراب یوست از طبع خشکناں

بر چنید۔ و چمن طبع در خور است کہ بتازگی معنی شاداب فی را بر کھنگی برگزیند۔

Handwritten text in Urdu script, enclosed in a yellow border. The text is highly faded and illegible.

8130

کتب خانہ عبدالمعین خاں صاحب لاہور